

(Посвята моїй мамі)

1

Весняної ночі, як в небі високо
Стоять білі хмароньки в крузі;
Як вітер шепоче й зітхає глибоко
У сонному темному лузі;

Як тихо усюди, і в полі, і в хаті,
Як співи затихнуть дівочі;
Як втомиться мати співати дитяті
Й закриє утомлені очі;

Як сни золотії колишуть дитину
І стелять їй мрії барвисті;
Як сам соловейко малий на хвилину
Замовкне в кубелечку в листі, –

Тоді затремтять полохливо, швиденько
Скрізь тіні химернії дрібні,
І спустить додолу тоді місяченько,
Мов струни, ті промені срібні, –

Тоді від заходу, зо мли таємної,
З оселі вечірньої мрії,
Луна пронесеться від пісні дивної,
Гучної, мов гімни надії,

І янгол величний з зорею на чолі,
Мов хмарка прозора, поплине,

Сіяючи світлом одвічної волі,
До місяця вгору полине;

І тихо руками до струн променистих
Співець яснокрилий торкнеться,
І легкая зграя акордів перлистих
Із неба на землю поллється.

Той голос надземний часами лунає
В піснях соловейка навесні, –
І тільки обранець між людьми здолає
Співать її гімни небесні.

2

У маленькій хатинці, у тихім куточку
Мати спить і дитина маленька.
У віконце одчинене линуць з садочку
Урочисті пісні соловейка.

Мати спить, над колискою сина схилившись,
Певне, пісню малому співала,
А тепер, як приспала його, – утомившись,
Край його і сама задрімала.

Спить маленький; матусину руку щільненько
Обняли рученята дрібнії;
Перед ним красні мрії снуються легенько,
Невиразні, але чарівнії.

І крізь сон йому чується спів соловйовий,
Тонкі пахощі квітів з садочку,
У віконце вривається легіт майовий.
Промінь місячний гра на видочку...

Раптом стихло усе... і з небес залунала
Пісня та чарівна янголина.
Тую пісню дитина крізь сон почувала, –
І всміхалася любо дитина.

3

Ріс же той хлопчик при неньці коханій,
Що обіцяла ясну
Долю і славу дитині жаданій,
Як колихала до сну:

"Спи, любий синоньку! спи, моя врода!
Будеш ти в світі щасливий,
Буде тобі поміж людьми догода, –
Ти ж бо у мене вродливий!.."

Виріс той хлопчик, вродливий та гожий,
Гарний, як малево, став,
Голос до того дзвінкий мав, хороший,
Штучно, чудово співав.

Слави шукав по світах він усюди –
І запобіг, і знайшов:
Юрбами всюди зіходились люди,
Всяк його слухати йшов.

Всі його знали, усі дивували,
Чув він хвалу собі скрізь,
Бачив, як усміхи втішливі грали, –
Тільки не бачив він сліз.

Голос блискучий, мов крига ясная,
Штучнії співи дзвінкі

Тішили так, і юрба навісна
Кидала квіти й вінки.

"Слава митцеві!.." Та доля лихая
Зрадила хутко його.
Забавка людям знайшлася друга!
Збувся він слави, всього!

Хто так недавно приймав гучну славу,
Світ того хутко забув;
Кинув співець тоді юрбу лукаву,
В рідний свій край повернув.

Бідний мистець! він зневірився в людях!
У глушині, самотний,
З гордим, холодним презирством у грудях
Жив він, забутий, смутний.

4

Ходить смутний співець по хатині,
Зсунув брови, заломлює руки;
Смутно, гірко йому в самотині,
Серце рветься від жалю, від муки.

Став співець край віконця малого,
Погляд звів геть на небо нічне,
Ніч суворо дивилась на нього...
І промовив він слово сумнеє:

"Тяжко жити в зрадливому світі!
В серці рани глибокі палають,
Серце вражене буде щеміти,
Поки в землю його не сховають!.."

На устах слово прикре німіє...
У садочку так глухо і темно.
Соловейків нема. Вітер віє,
Шелестить верховіттям таємно.

"Що се? знов я той чад споминаю?!
Ні, я з пам'яті вирву ту славу!
Я ненавиджу, я проклинаю
Ту юрбу неправдиву, лукаву!.."

Гордо блиснув очима й зважливо
Чоло вгору підвів на хвилину,
Потім знов похилився журливо...
Що згадав він у сюю годину?

Він згадав, як в сій самій хатині
З ним була його ненька рідненька.
Тихо, любо жилося дитині,
І ніщо не сушило серденька.

Любі спогади!.. Ночі весняні,
Ночі місячні... спів солов'їний...
Потім співи матусі кохані...
Знову спів, – дивний спів, янголиний!..

"Хто співав? Де? Коли чув я тее?..
Не згадаю!" – покликнув у тузі...
Слав проміння йому золотее
Місяць з неба, сіяючи в крузі.

"Я згадав! я той спів пам'ятаю!
О, якби та юрба неправдива
Вчула, як я тепер заспіваю! –
Скам'яніла б з нестяму та дива!"

І мистець заспівав; але штучно,
Дивно, гостро той спів розлягався,
Якось дико, хоч гордо та гучно,
Забринів, затремтів – і порвався.

Заломив же співець тоді руки:
"Ні! минули часи ті щасливі!.."
Полились не мистецькії гуки,
А ридання гіркі, розпачливі.

5

Не день, не годину, в журбі та в печалі,
Прожив той співець, як в пустині,
А далі запрагнув гіркі свої жалі
Вповідати щирій людині.

Та люди чужі тих розмов не приймали,
Що людям до жалю чужого?
Одні позіхали, байдуже мовчали,
А другі тікали від нього.

Коли ж хто з своєю журбою до нього,
Неначе до друга, вдавався, –
Співець утікав тоді сам вже від того,
Від жалів чужих він ховався.

Вернувся додому у тяжкій розраді
І сумно схилив своє чоло.
"Чи варто ж в людей сих шукати поради?
Нікчемні тут люди навколо!

Кому я віддав дорогі самоцвіти
Найвищого чистого хисту?

Чи варто ж під ноги їм кидати квіти,
Снувати веселку барвисту?

Не варто служити химерному світу!
Нехай в самотині загину,
Але вже я більше прекрасного цвіту
Під ноги тій зграї не кину!"

Тьмарилися думки і серце боліло...
Співець підійшов до віконця:
В садочку все квітом весняним біліло,
Сміялося проміння сонця.

Вже сонце котилось до темного бору
І в теплім промінні купало
І ярі лани, і веселую гору –
Навколо все барвами грало.

І вабило яснее сонце злотисте
Співця з його смутної хати
Туди, в теє поле простореє, чисте,
По волі гуляти-блукати.

І вийшов співець геть із хати сумної,
На вулицю вийшов сільською,
Корився принаді весни чарівної,
Забуть хотів тугу тяжкую.

На вулиці там недалечко стояла
Громадка людей невелика,
З середини тої громадки лунала
Журливая, чула музика.

Співець приступив до гурточку малого
Поглянути, що там такеє?
Там лірник сидів собі долі, – край нього
Поводар, хлоп'ятко малее.

Щодалі все більше людей прибувало,
Виходили з кожної хати,
Старее й малее до гурту ставало
Сліпого співця вислухати.

Їм лірник співав про колишню неволю,
"Даремщину-панщину" злую,
Про туя нещасну підданськую долю,
Про панську сваволю лихую.

А ліра голосить, квилить жалібниця, –
"Сирітки" сліпець починає.
Ой вже не одна у гурті молодиця
Хустиною сльози втирає.

Он плаче в куточку дівчатко маленьке,
В знесиллі схилилось до тина,
Від плачу стинається тіло худеньке:
Сирітка – та бідна дитина!..

Кінчалася пісня; слова жалібнії
Змінилися в слово потіхи:
Що там десь, у бога, за муки земнії –
Небеснії ждуть нас утіхи.

Слова потішали, а голос і ліра,
Як перш, голосили-ридали,
Легідна потіха і ясная віра
Зникали, в жалю потопали...

"Нема в світі правди!" Сей крик розпачливий
Не співом, а плачем озвався.
Сей поклик гіркий, безнадійний, вразливий
Співцеві у серці віддався, –

Мов серце розкраяв... Тяжкії ридання
Співцеві знялися у грудях;
Він кинувся геть, геть від того співання,
Що плачем озвалось по людях.

Пішов він далеко від тої громади,
Але не до білого двору,
Пішов до діброви шукати поради,
До темного смутного бору.

Там довго блукав він по темному борі,
За ним його туга літала.
Вже й нічка настала, засяяли зорі,
І темрява бір залягала.

Співець не вважав ні на тіні ворожі,
Що скрізь від дерев простяглися,
Співець не вважав ні на зіроньки гожі,
Що тихим огнем зайнялися.

Не сходили з мислі йому тії гуки,
То тихі, то сумно-здужалі,
Були в них якісь недоспівані муки,
Якісь недовомвлені жалі;

І тяжко йому, невиразнії муки
Серденько зболілее стисли, –
Співець розпачливо здійняв свої руки,
В очах йому сльози заблиснули.

"Якби мені знову колишня сила,
Якби мені гуки міцнії,
Тоді б мене туга оця не гнітила!..
Ох, співи мої голоснії!..

Коли б же тепер хоч на час, на годину
Вернути співецьку потугу,
Полинув би спів мій на цілу країну,
Домовив би гіркую тугу!

Не марної слави, не сміху пустого,
Я сліз буду в світі шукати,
Для сліз отих щирих, для смутку святого
Ще варто і жити, й співати!"

На небо він глянув очима смутними,
Од місяця промені впали
Йому на обличчя стрілами срібними,
В сльозах йому сріблом заграли.

Лагіднеє світло до серця проникло,
Серденько міцніше забилося,
І все, що давно було з пам'яті зникло,
Зненацька так ясно з'явилось.

І співи матусі, й дитячії мрії,
І місячні ночі навесні,
І співи гучнії, мов гімни надії,
Забутії співи небесні –

Він все пригадав... Раптом пісня чудова
Навколо геть-геть залунала,
Луну підхопила зелена діброва
І з вітром далеко послала.

Відколи на світі пісні гомоніли,
Такої не чуто ніколи.
Все стихло, а вільнії гуки летіли
Далеко за гори, за доли...

6

Знов співець у широкому світі,
Знов його наче бога вітають,
Люди сиплють і лаври, і квіти,
Дорогі подарунки складають.

Ясна зала вся світлом палає,
Грім плескання, громада без ліку.
Гомонить люд, співця викликає –
Він придбав собі славу велику!

На кону він. Мов хвилі морськії
Загули, заревли, зашуміли
Голоси неугамовні людськії,
Знову квіти дощем полетіли.

Заспівав, і юрба величенна
Мов життя на той час зупинила;
Прислухалась юрба незчисленна,
Що та пісня дивна гомоніла:

"Мені чоло сьогодні квітчає
Сей почесний лавровий вінець.
Я склоняюсь, бо слава вінчає, –
Їй же клониться кожний співець.

Славо, горда та пишна царице!
Хоч склонив своє чоло співець,

Та не вірить тобі, чарівнице,
Як зрадливому морю плавець.

Не для слави – для вас, мої браття,
Я свій скарб найдорожчий ховав,
Він чистіший, ніж ясне багаття,
І не легко його я придбав.

Скільки сліз було гірких пролито –
Їх лічив тільки місяць ясний!
Скільки муки було пережито –
Знає те мій садок затишний!

Наче квітка, росою умита,
Так мій скарб від тих сліз розцвітав,
Мов калинонька, сонцем пригріта,
Від палкого жалю виростав.

Місяць промінням смутним, лагідним
Цілував його, пестив, кохав,
Але сам своїм серденьком бідним
Я життя тому скарбові дав.

Отже, скарб сей, єдиний, що маю,
Я вам, браття, тепер віддаю, –
Вам і рідному любому краю, –
Тож прийміте ви пісню мою.

Недомовлені гіркії жалі
В рідній пісні почув я колись,
Бачив тихії сльози печалі,
Що, мов перли, котились-лились.

Тії сльози, ті перли яснії,
Певне, впали у серце моє,
Бо ще й досі на сльози сумнії
Пісня з серця мого устає.

Коли співи мої жалібнії
Знову викличуть сльози чії,
То над скарби усі дорогії
Надгорода то буде мені.

Я шукаю тії надгороди,
Я за нею подався у світ,
Більш, ніж лаври та гомін догоди,
Мені скаже той тихий привіт.

Знайте, браття: хто пісні смутної
Вислухати від мене прийде,
Не забуде він пісні дивної, –
Вона в серце йому западе...

Як умру я, імення славутне
Хутко з пам'яті зникне усім, –
Хутко-хутко усе "незабутнє"
Забувається в світі отсім!

Але поки ще буде на світі
Хоч єдина людина сумна,
Доти буде між людьми бриніти
Моя пісня смутна-голосна.

Довго щирими сими словами
До людей промовлятиму я;
Я загину, – та довго між вами
Гомонітиме пісня моя!.."

[Євпаторія, 4 серпня 1891 р. Зовсім скінчено 1892 р.]